

International
JOURNAL OF SOCIAL, HUMANITIES
AND ADMINISTRATIVE SCIENCES

Open Access Refereed E-Journal & Refereed & Indexed
JOSHASjournal (ISSN:2630-6417)

Architecture, Culture, Economics and Administration, Educational Sciences, Engineering, Fine Arts, History, Language,
Literature, Pedagogy, Psychology, Religion, Sociology, Tourism and Tourism Management & Other Disciplines in Social Sciences

Vol:5, Issue:14

2019

pp.75-83

journalofsocial.com

ssssjournal@gmail.com

KARL MARX'DA KAPİTALİZM ELEŞTİRİSİ: MAKİNELEŞME VE İNSAN

CAPITALISM CRITICISM IN KARL MARX: MACHINERY AND HUMAN

Neslihan DOĞAN

Uludağ Üniversitesi, Felsefe, Bursa/Türkiye

Article Arrival Date : 29.02.2019

Article Published Date : 10.05.2019

Article Type : Research Article

Doi Number : <http://dx.doi.org/10.31589/JOSHAS.76>

Reference : Doğan, N. (2019). "Karl Marx'da Kapitalizm Eleştirisi: Makineleşme ve İnsan", *Journal Of Social, Humanities And Administrative Sciences*, 5(14): 75-83

ÖZET

Kapitalizm günümüzün en yaygın ekonomik sistemlerinden birisi olmakla birlikte bu olgu sadece ekonomik süreçleri etkileyen bir durum olarak kalmamıştır, aynı zamanda tüketim ilişkileri, toplumun içyapısı ve hatta politik sistemler ile etkileşim haline girmiştir. Medyatik sistemler, teknolojik ilerleme ve hatta insan istemeleriyle iç içe geçmiş, başlangıçtan bu yana kendisini geliştirmiş ve geliştirmeye de devam etmektedir. Karl Marx da döneminde her şeye hâkim olduğunu düşündüğü kapitalizmi eleştirmekte ve ilerleyişi hakkında belirli öngörülerini dile getirmiştir.

Bu çalışmada yapılmak istenen, Marx'ın kapitalizm eleştirisi çerçevesinde emek, yabancılaşma, sınıf mücadelesi ve makineleşme kavramlarını açıklamaktır. Marx'a göre makinenin kullanımının artması ile birlikte kapitalist sistemler yaygınlaşmaya daha çok olanak bulmuş ve makineler zamanla insana olan ihtiyacı azaltmıştır. Bu durum emeğin bütünü deşersizleşmesi ile sonuçlanmıştır. İlk Marx'ın kapitalizm eleştirisi çerçevesinde burjuva ve proleter ayrımı, üretim- tüketim, özel mülkiyet kavramları açıklanacak, daha sonra Marx için makinenin anlamı, onun sistemdeki yeri ve gelişimi ele alınacak ve son olarak kadın ve çocuk dâhil işçinin bu gelişen endüstriyel üretim biçiminde nasıl şartlar altında çalıştığı ve işçinin karşılaştığı zorluklar ele alınacaktır. Bu doğrultuda ekonomik ve teknolojik gelişmelerin insanı ve onun içinde bulunduğu toplumun yapısını nasıl deşıştirdiği bu çalışmada açıklanmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Emek, Yabancılaşma, Kapitalizm, Makine, Değer, İnsan.

ABSTRACT

Capitalism, being one of the most widespread economic systems of our time, has not only become a phenomenon affecting economic processes, but has also interacted with consumption associations, social infrastructure, and even political systems. Mediatic systems, technological progress and even human intertwines, have continued to develop and develop since the beginning. In Marx, he criticized capitalism, which he thought was dominating everything and expressed certain predictions about progress.

The aim of this study is to explain the concepts of labor, alienation, class struggle and mechanization within the framework of Marx's critique of capitalism. According to Marx, with the increasing use of the machine, capitalist systems have found more opportunities to become widespread and machines have reduced the need for human beings in time. This situation has resulted in the total devaluation of labor. In the framework of Marx's critique of capitalism, Marx's bourgeois and proletarian distinction, production-consumption, private property concepts will be explained, then the meaning of machine for Marx, its place and development in the system, and finally how conditions in the form of this developing industrial production of the worker, including women and children and the difficulties faced by the worker. In this study, it will be tried to explain how economic and technological developments change the structure of the human and its society.

Keywords: Labor, Alienation, Capitalism, Machine, Value, Human.

1.GİRİŞ

Duyusal insan etkinliği çağlar içerisinde farklı şekillerde yorumlanmıştır. Varlığın kendisi, ilk çağlarda Arkhe yani ilk neden sorusu olarak ortaya çıkmış, bu sorgulama kimi zaman algılara dayandırılmış, kimi zaman ise sadece sezgilerle yola devam edilmiştir. Tarihin ilerlemesi, insan aklının düşünce biçiminin değişmesi ve bilgi birikiminin artmasıyla birlikte çeşitli yorumlar ortaya çıkmıştır. Bu yorumlar içerisinde, insanın düşünce ve eylemlerine anlam arayışında Karl Marx, farklı bir dünya kurma uğraşı ile karşımıza çıkmaktadır. Kendisi kara kulenin tepesinden değil de en aşağıdan, toplumsal olguların içinden yeni bir kapı aralamıştır. Bu doğrultuda, onun felsefesinin nasıl serimlendiğine bakmak bu yenedünyayı anlamak ve anlamlandırmak için iyi bir başlangıç olacaktır.

Marx'ın felsefesini anlamada ilk olarak açıklanması gereken nokta, insana ve insanın eylemine yüklediği anlamdır. Ona göre insan, her şeyden önce bir etkinliktir, ihtiyaçlar varlığıdır. Somut ve duysal olarak etkinlikte bulunur. Yaşamını sürdürmekle birlikte yeme- içme, barınma ve giyinme gibi temel ihtiyaçları doğrultusunda dış dünyayı kendisine nesne edinerek, eylemde bulunur. İnsanın bu etkinliği ise belirli bir mekân ve zamanda yani toplumda ve tarihin içinde gerçekleşmektedir. Marx bu konuda şunu belirtmiştir: *“İnsan düşüncesinde nesnel hakikatin payı olup olmadığı, teorik değil pratik bir sorundur. İnsan, hakikati, yani düşüncesinin gerçekliğini ve gücünü; bu dünyaya ait oluşunu pratikte kanıtlamak zorundadır.”*¹ Marx'ın bu sözlerinden şu anlam çıkartılabilir; insan, bulunduğu koşullara bağlıdır ve kendisini bu koşullar içerisinde gerçekleştirir. Kendisini ortaya koyarken de doğa ile kurduğu bağ öncelikle *eylem* olarak karşımıza çıkmaktadır. Eylem; yani teorikle ilgili olmama ya da dolaylı yoldan ilgili olma durumunu Marx, *emek* kavramı ile eşdeğer tutmuştur. Emek, eylem söz konusu olduğunda, varlığın iç içe geçmiş iki yüzüdür. İnsan eylemde bulunurken aynı zamanda emek harcar. Her şeyden önce gerçek olan insanın hareketidir ve insan bu hareketi doğrultusunda hem kendini hem de doğayı tüketir.

*“İşçi, doğa olmadıkça, duyulur dış dünya olmadıkça, hiçbir şey üretmez. Doğa, işçi emeğinin içinde gerçekleştiği, işçinin içinde etkin olduğu, ona dayanarak ve onun aracılığıyla ürettiği maddedir (matiere). Ama nasıl ki doğa emeğe, emeğin üzerlerinde çalıştığı nesnelere olmaksızın yaşayamayacağı anlamında, geçim araçları sunarsa, tıpkı öyle, öte yandan da dar anlamda geçim araçları, yani işçinin kendisinin fiziki geçim araçlarını da sağlar.”*²

Buradan, insanın kendi kendisine yabancılaşması ve kendi nesnesinin, üretim araçlarının kölesi haline geldiği anlamı çıkartılabilir. Marx'a göre yabancılaşma; özgür, yaratıcı ve işbirliğine dayalı üretim becerimizi engeller aynı zamanda bu beceriyi köreltir. Türümüzün gerçek doğasına yabancılaşmamız, işbirliğine dayalı üretimden uzaklaşmamızdır.³ Kapitalizm bunun en belirgin bir biçimde ortaya çıkmış halidir, öyle ki insan kendi emeğinin üreticisi olmasına rağmen, kendi ürününün sahibi olamamış ve hep başkaları için üretir hale gelmiştir. Bu aslında sınıflaşmış toplumun bugünkü durumunu ortaya çıkarmıştır. Emeğin bir sonucu olan özel mülkiyetin (birikmiş veya dışlanmış emek) asıl sahibinde değil de aksine işçinin hizmet ettiği burjuva sınıfına ait olması Marx için büyük adaletsizliktir. Bu, aslında insanın düpedüz sömürülmesinden başka bir şey değildir.

Marx, *Marksizm Kadın ve Aile* kitabında işçilerin ne kadar zor şartlarda çalıştığını, bu süreçte erkek, kadın ve çocuk ayırdı olmaksızın bir köle gibi görülmelerinin altını çizmiştir. Bu süreçte işçinin ücreti azami ölçüde hayatını devam ettireceği kadar görülmüş, bu ise onları sadece maddi açıdan değil zihinsel açıdan da fakirleştirmiştir. Kapitalist tarzda üretimin de buna ayrıca olanak sağladığını düşünen Marx, işçilere basit tek düze işler verilmesiyle onların aynı zamanda aptallaştırıldıklarından bahseder. Makinelerin de kullanılmasıyla birlikte, işçilerin tüm bireysel becerileri artık ortadan kalkmıştır.

¹ Marx, Engels, 2018, s.15.

² Marx, 2011, s. 141.

³ Kymlicka, 2016, s.272.

Peki, kapitalist tarzda olan ekonomik sistemlerin günümüzdeki hali düşünüldüğünde; işçilerin çalışma saatleri, şartları insanın varoluşuna ne kadar uygundur? Aynı zamanda, Marx'ın da döneminde de altını çizdiği gibi makinenin ve makineleşmenin üretim ilişkilerinde bu kadar yaygınlaşması ile insanın geldiği durum ne kadar sorgulanmaktadır? Marx makineleşmeyi dar anlamda ekonomik çerçevede ele alsa da, bunun günümüzde hayatımızın her noktasında olduğu açıkça görülmektedir. Varoluşumuzun bir koşuluymuşçasına makineye olan bağlılığımız ortadadır ve bu doğrultuda üretim ilişkilerinin bizi hangi noktaya getireceği ise kendi başına bir problemdir. Bu çalışmada Marx'ın penceresinden insan ve insani eylemlerin doğurduğu (ekonomik ilişkide işçinin) sonuçlar ele alınacak, bununla birlikte onun da ön gördüğü gibi makineleşmenin artmasıyla insan kavramının da başka bir yöne nasıl eğildiği ve Marx'ın izinden ne yapılması gerektiği konusu açıklanmaya çalışılacaktır.

2. KAPİTALİZMİN TEMEL KAVRAMLARI

Toplum bireylerin çeşitli nedenlerce bir araya geldiği, kendilerini gerçekleştirdiği ve yaşamlarını bir arada sürdürdüğü yerdir. Onu bir arada tutan noktalar konusunda çeşitli yorumlar bulunmakla birlikte Marx'a göre toplumu belirleyen temel nokta ekonomik ilişkilerdir. Bu ilişkilerin temelinde ise insanın eylemi sonucunda ortaya çıkan üretim teknikleri bulunmaktadır. Marx'a göre her çağda insan kendi üretim araçlarını, doğayı kendisine malzeme yaparak yaratır ve bu üretim araçları da kendi içerisinde gelişme gösterirler. Gelişen teknikler bir öncekiler ile çatışmaya girerek yeni üretim tekniklerini ortaya çıkartırlar. Her yeni üretim biçimi yeni bir sınıf ortaya çıkarır ve bu sınıflar üretim biçimleri ile doğrudan ilişki içerisinde bir ideoloji yaratır. Bu, Marx'ın tarihi materyalizmin diyalektik sürecini de bir yandan yansıtmaktadır. Bu sürece göre, her şey zamanla değişir ve bu değişime zemin sağlayan ise insanın maddi eylemidir. Materyalist tarih çözümlemesi üretime ve bu üretimdeki malların değişmesi anlayışına dayanır.⁴ Buna istinaden toplumdaki dinamizm sınıflar arası çatışmadır ve Marx, sınıflaşmış toplumun niteliğini şu şekilde anlatır:

“Günümüze kadar ki bütün toplumların tarihi, sınıf savaşmaları tarihidir. Özgür insan ile köle, patrisyen ile pleb, bey ile serf, lonca ustası ile kalfa, tek sözcükle, ezen ile ezilen birbirleriyle sürekli karşı karşıya gelmişler, kesintisiz, kimi zaman örtük, kimi zaman açık bir savaş, herkesin de ya toplumun tümüyle devrimci bir dönüşmesiyle ya da savaşan sınıfların birlikte mahvolmalarıyla sonuçlanan bir savaş sürdürmüşlerdir.”⁵

Marx'a göre sınıflar arasındaki tezatlık, tarihin bütün dönemlerinde olduğu halde endüstrileşme ile birlikte bu fark çok daha belirgin hale gelmiştir. Endüstri devriminden önce bulunan ara sınıflar, bu farkı azaltırken sanayinin gelişmesi ile birlikte toplumdaki sınıflar burjuva ve proletarya olarak kutuplaşmıştır. Bu doğrultuda Marx'ın eleştirdiği ve ortaya koyduğu biçimde, toplumu ve düşüncesini anlayabilmek için öncelikle kapitalizmin ne demek olduğuna bakmak doğru olacaktır. Ona göre “*Kapitalist üretim, gerçekte ancak, aynı bireysel sermayenin daha çok sayıda işçiyi eş zamanlı olarak çalıştırdığı yani emek sürecinin kapsamını genişlettiği ve nicel açıdan daha yüksek düzeyde ürün sağladığı yerde başlar*”⁶ Emek ve emek gücü Marx'a göre, bir değerdir. İşçinin dış dünyadaki nesnelere ve kendisini tüketmesiyle başlar fakat bu sadece bir tüketme değil aynı zamanda bir üretmedir. Burjuva ve proletarya da temelde emeğin farklı kullanılmasıyla ortaya çıkmıştır ve tarihin en karmaşık ilişkilerini içermektedirler. Marx için *sermaye*; birikmiş ve yedeğe ayrılmış belli bir nicelikte emektir.⁷ Burjuva toplumunun her şeye hâkim gücü, bu birikmiş emektir. İşçinin doğrudan emeği ile oluşturduğu sermaye, burjuvanın elinde yabancılaştırılarak bir meta haline getirilir oysa burada meta haline gelen emeğin kendisidir. Marx, proleter ve burjuva söz konusu olduğunda emeğin gerçek yaşantıda da farklı anlamlar kazanacağından bahseder, örneğin proleter

⁴ Günay, 2010, s. 131.

⁵ Marx, Engels, 2011, s.116-117.

⁶ Marx, 2015, s.314.

⁷ Marx, 2011, s.105.

için emek; yokluk üretir, barakalar üretir, çirkinlik ve aptallık üretirken burjuva için; zenginlik üretir, saraylar üretir, güzellik ve zekâ üretir.⁸

Meta, üretim söz konusu olduğunda insan ihtiyaçlarını gideren dışsallaşmış bir nesne, bir şey olarak tanımlanabilir. Kapitalist sistemde burjuvaya zenginlik getiren, işçi emeğinin bir meta haline gelmesidir. Marx'a göre meta, bir emek ürünü olmasına rağmen, kendi kullanım değerinden soyutlandığında artık donmuş emek haline gelir. Bu onun da tahmin ettiği üzere, emeğin ve bununla ilişkili olarak işçinin değerinin kaybedilmesine yol açmıştır. Bunun çağımızda en güzel örneği Fordist sistemlerdir. Ona göre işçinin ürettiği servet ne kadar çok olursa, o kadar ucuz meta haline gelecektir. *"İşçi bir meta düzeyine inmiştir ve aslında metaların en zavallısı haline gelmiştir, işçinin zavallılığının kendi üretiminin gücü ve büyüklüğü ile ters orantılı olduğu görülmektedir."*⁹ Yani, emek sadece meta üretmez kendisi de bir meta olarak işçiyi üretir. Marx'a göre emeğin bu kadar yabancılaşmasının temel de iki nedeni vardır bunlar; yabancı bir nesne olan emeğin ürünü ve üretim ediminin kendisidir.

Üretim edimi, toplumdaki üyelerin doğayı insani gereksinimler doğrultusunda kullanması, biçimlendirmesidir. Bölüşüm, üründen alınacak payı belirlerken tüketim ise üretilen malların bireyler tarafından kendilerine mal edilmesidir.¹⁰ *"Üretim aynı zamanda bir tüketimdir, üretimde insan sadece yeteneklerini geliştirmez (Marx' a göre kapital sistemde zaten bu mümkün değildir) aynı zamanda yeteneklerini harcar, tüketir."*¹¹ Buradan üretimin bir gereksinme olarak tüketmenin kendisini yarattığı çıkartılabilir. Marx'a göre üretim, tüketim, bölüşüm olguları iç içe olmak ile birlikte birbirlerini gerektirirler. Bu olguların zeminini oluşturan etkinlik ise elbette emektir. Bireysel emek burada hem değer hem de artı değer yaratıcısıdır ve tüketim ise aslında canlı emektir. Piyasada bu emek satılır ve artı değer haline getirilir. Artı değeri Marx şu örnekle açıklar: *"Bir öğretmen, öğrencilerinin kafalarını işlemekle kalmadığı ama aynı zamanda girişimcinin zenginleşmesi için çalıştığı durumda üretici işçidir. Sermayesini bir sucuk farikasına yatıracak yerde eğitim fabrikasına yatırmaması bu ilişkide herhangi bir değişikliğe yol açmaz."*¹² İşçi ancak ve ancak sermaye ürettiği takdirde üretimde yer edinebilir ve bu durum, üretimdeki araç gereçlere ve zamana bağlı olarak değişebilir. Artık üretimde sermayeye olan bağımlılık, zorunlu hale gelir.

Emeğin zamanla olan ilişkisi Marx için üretim açısından önemlidir. İngiltere'de buharlı dokuma tezgâhlarının gelmesiyle birlikte emek- zaman bağlamında üretimde harcanan emek azalmıştır örneğin, bir saatlik süre yarım saate inmiştir. Metanın değerli olması harcanan emek-zaman ilişkisi ile doğru, üretkenliği ile ters orantılıdır. Nitekim burada iki nokta açıklanmalıdır, öncelikle Marx için işçilerin ücretini belirleyen şey, nesneleşmiş emek (meta) değil, harcanan canlı emektir yani bir ürün için gerekli olan emek-zaman miktarıdır. Marx emek, zaman ve ücret ilişkisini *Kapital*'de şu şekil de belirtmiştir: *"Aşırı çalışma zamanı, iş gününün emeğin normal diye kabul edilmekte olan fiyatına uyan sınırların ötesine uzatılması, kapitalistin çok iyi bildiği şeydir."*¹³ Kapitalist için işçinin çalışma saatinin bir önemi yoktur ve hatta o, çalışma saatini arttırarak metaları mümkün olduğu kadar ucuza alıp, elde ettiği karı pahalıya satarak bir artı değer yani sermaye üretir. Bu şekilde olduğunda zaten kapitalist sistemin işleyişi gereğince işçinin emeğinin tam karşılığının verilmesi beklenemez. Emek-zaman ilişkisinde ikinci bir önemli nokta makineleşmedir ve bu konuyu detaylıca ele almak doğru olacaktır.

3. KAPİTALİST SİSTEMLERDE MAKİNELEŞME

Makinenin kullanımının yaygınlaşması emek aracında meydana gelen bir evrimdir ve bir açıdan değişikliğe yol açmıştır. Makineleşme devasa sanayilerin başlangıç noktasını oluşturur, artık küçük

⁸ Marx, 2009, s.29.

⁹ Marx, 2009, s. 23.

¹⁰ Marx, 2009, s.186.

¹¹ Marx, 2009, s. 187.

¹² Marx, 2015, s.486.

¹³ Marx, 2015, s.528.

dokuma tezgâhları, tırpanlar, el değirmenleri bir kenara bırakılmıştır. Marx' a göre bu üretim tekniğindeki önemli değişimin hareket noktası manifaktür* ve öncesinde *emek*, büyük sanayide ise *emek aracıdır*.¹⁴ Makinenin bir emek aracı olarak tanımının yapılması gerekirse kendisinden önceki aletlerden ayırdı önemlidir. Alet insan eli ile yapılmış ve hareketi insanın gücüne dayanmaktadır oysa makine, insan eliyle ya da yine kendisi aracılığıyla yapılmış, hareket kaynağı; rüzgâr, güneş vb. enerji kaynakları veya hayvandır. Marx makinenin açıklanması konusunda şunları belirtmiştir:

“ İş makinesi harekete geçirildikten sonra, kendi aletleri ile daha önce işçinin benzer aletlerle yaptığı aynı işlemleri yapan bir mekanizmadır. Hareketi sağlayan gücün insandan mı yoksa yine bir makineden mi geldiği, konunun özünde herhangi bir değişikliğe yol açmaz. İnsanoğlunun kullandığı bir aracın onun elinden çıkıp bir mekanizma içinde yer almasıyla birlikte sırf alet olan bir şeyin yerine makine geçmiş olur. İnsanoğlunun kendisi hala bir motor olmaya devam etse bile arasındaki fark hemen göze çarpar.”

Marx' ın değindiği bu fark, hareketi sağlayan işçi ile aletin çalışmasını sağlayan işçi arasındaki çizgidir. Makinenin kullanımın başlaması ile birlikte bu çizgi silikleşmiştir, emeğin sahibi olan işçinin makinelerin kullanılması ile birlikte sahip olduğu söz hakkı büsbütün yok olmuştur. Aletlerin, insanın elinde kullanımının dışına çıkıp mekanik bir bütünlüğün, iş makinelerinin bir parçası olmasıyla birlikte makineler bağımsız bir hal almıştır. Marx örnek olarak şunu gösterir; modern mektup zarfı manifaktüründe bir işçi bir zarfı katlar diğer bir işçi tutkal sürer, üçüncüsü amblemin yapıştirılacağı kâğıdı katlar, bu süreçte her bir işçiye bir sorumluluk yüklenmektedir fakat tek bir zarf makinesi, zarfı katlayıp tutkalı sürüp ve diğer gerekli işlemleri yapabilmektedir, üstelik bunu yaparken insan olmanın verdiği aksaklıklara da sahip değildir.¹⁵ Mesela makine yorulmaz, acıkmaz, mola vermek istemez gerekli şeyler sunulduğunda aralıksız üretir. Üstelik bununla da kalmayıp makineler insanın üretme yahut emek harcama kapasitesinin de üstünde çalışırlar.

Marx, makinenin gelişiminin doğurduğu sonuçlar içerisinde makineye dayanan işletmelerin görece daha az sayıda işçi ile yapılan üretimde, artışa uygun olarak çeşitli iş kollarının da ortaya çıkacağından bahseder bu, aynı zamanda toplumsal iş bölümünün de artması demektir. İçerdiği bir başka sonuç ise, ona göre artık değer oluşmasıyla birlikte kapitalist, toplumun tüketimini arttırmak ister bunun için farklı alanlar, farklı beklentiler yaratır ve lüks üretiminin kendisini ortaya çıkartır.¹⁶(lüks aslında bir artık üründür) İyisi daha iyisi hatta belki piyasaya göre daha kaliteli mallar artık ihtiyaç haline gelmiştir yani yerli ürünler değil yabancı lüks mallar tercih edilir hale gelmiştir. Bu da sömürünün yeni yollarını ortaya çıkarmıştır.

Marx fabrika işçilerinin hemen hemen hepsinin makineleşmenin büyümlü gösterisinden sonra, kölelik haline geldiği konusunda hem fikir olduğunu söyler. Kapitalistlerin işçilere olan bağımlılıkları, makinelerin üretimde kullanılmasıyla birlikte ortadan kalkmıştır. Nitekim bilim ve teknik bilgi sayesinde işçilerin haklarının bir önemi kalmamıştır. İşçi sadece çalışan makineye gözcülük edecektir ve artık nitelikli olmasına da gerek yoktur. Kapitalist, işçiye üretimin herhangi bir uğrağında tekdüze yetenek sergileyen bir köle gözü ile bakmaktadır, eski sisteme nazaran sadece çok kısa süren bir eğitim ile insanlar fabrikalarda çalışabileceklerdir. Marx, sanayinin gelişiminde tarım alanlarının artmasına rağmen tarım nüfusunda mutlak bir azalma olduğunu vurgular çünkü köylülerin çoğu, büyük fabrikaların bulunduğu şehirlere göç etmişlerdir. Köylüler artık ortadan kalkmış, onlar da ücretli işçi konumuna gelmişlerdir. Emeğin sahibi olan kitlenin büyüklüğü onun daha çok sömürülmesine ya da işçinin buna mecbur kalmasını ortaya çıkarmıştır. O, *Kapital*' de 1861 yılında yapılan bir nüfus sayımında sömürülmenin ne kadar gerçek olduğunu ortaya koymaktadır. Tekstil fabrikaları, kömür madenlerde çalışanların oranı ve metalle ilgi fabrikalarda çalışanların oranı hizmetçiler sınıfının sayısından düşük kalmaktadır.¹⁷ Bu, makinelerin ve kapitalist tarzda

* Manifaktür, çeşitli bağımsız zanaatlardan işçilerin bir atölyede aynı kapitalistin komutası altında birleşmesidir. (Marx, 2015, s.327)

¹⁴ Marx, 2015, s.13.

¹⁵ Marx, 2015, s.364.

¹⁶ Marx, 2015, s.425.

¹⁷ Marx, 2015, s.426.

sömürülmenin sonucunu ortaya koymaktadır. Makinelerin, işçi kölelerin (Marx kölelerin ve işçilerin de farklı biçimler olduğunu düşünmektedir) sayısını azaltacağı yerde uzun dönemde bunların sayısını arttırdığı ortadadır.

Marx bu konuda şunu dile getirmiştir:

“Günümüz kapitalist toplumunda, emek gücü bir metadır, bütün ötekiler gibi bir metadır ama yine de, tamamıyla kendine özgü bir meta. Yani o, değer yaratan bir güç, bir değer kaynağı ve gerçekte uygun bir biçimde ele alındığında kendisinin sahip olduğundan daha çoğunu yaratan bir değer kaynağı olmanın kendine özgü doğasına sahiptir. Üretimin şimdiki durumunda, insanın emek gücü bir günde, kendisinin sahip olduğundan ve kendisinin maliyetinden daha büyük bir değer yaratmakla kalmaz; günlük üretimin günlük maliyetini aşan bu fazlası, her yeni bilimsel buluşla, her yeni teknik icatla birlikte artar. Bu nedenle iş gününün, işçinin günlük ücretinin karşılığını üretmek için çalıştığı bölümü azalır, dolayısıyla işçinin karşılığı ödenmeksizin emeğini kapitaliste hibe etmek zorunda olduğu bölümü artar.”¹⁸

Tüm bunların sonucunda açıkça anlaşılan şudur; üretken sermaye yani canlı emek ne kadar büyürse, iş bölümü ve makineleşme o ölçüde artacaktır. Bunun tabii bir sonucu olarak makineleşme oranının büyümesiyle, kapitalistler arasındaki rekabet artacak ve işçilerin ücretleri küçülecektir. Günümüzde büyük bir kitlenin işçi sınıfına dâhil olamadığı, olanların ise hayat şartlarına göre ücretlerinin en azami derece de olduğu açıkça görülmektedir. Ekonomik ilişkilerin, toplumun içyapısı ve fonksiyonlarıyla ne kadar büyük bir oranla etkileşim içinde olduğunu savunan Marx, döneminde büyük bir farkındalık yaratmıştır. Kendisi ekonomi politişinin bir eleştirisini yapmasıyla karşımıza çıksa da daha iyi bir gelecek kurma yolunda belki de bir büyük bir adım atmıştır çünkü onun en temelde karşı çıktığı şey emeğin sömürülmesi yani insanın sömürülmesidir. Özellikle makinenin üretimde kullanılmasıyla kadınların ve küçük çocukların kötü şartlarda çalıştırılması, onun bu karşı çıkışına bir örnek, bir sebeptir oysa Marx’ın arzu ettiği şey, makinelerin insanın çalışmasına yardımcı olması ve emekçilerin iş yükünü azaltarak refah düzeyini arttırmasıdır. Bununla birlikte, ekonomik ilişkilerle iç içe yaşayan insanları hak, adalet, özgürlük gibi değerler çerçevesinden bakmaya davet etmiştir çünkü ona göre ahlak ve diğer düşünce alışkanlıkları sınıf çatışmaları içinde gerçekleşen etkileşimlerden ortaya çıkar. Özellikle yöneten sınıfların gücü, kurbanların inanç ve arzularını onlar farkında olmadan etkileyebilir.¹⁹ Bu durumda ahlak ve değerler de aynı zamanda bir sınıf mücadelesi haline gelir. Her bir insan, yaşamını sürdürmesi ve diğer insanlarla bir arada kalabilmeleri için değerler yaratmak, emeğini kullanmak zorundadır, bu kaçınılmazdır, bu yüzden Marx’ın asıl ilgilendiği soru, bunun nasıl ve ne şartlarda olacağıdır.

4. KAPİTALİST SANAYİDE KADIN VE ÇOCUK EMEĞİ

Aile toplumu oluşturan en küçük birim olmakla birlikte kadın ve çocuk bu birimin en önemli parçalarıdır. İçinde bulunulan süreçle birlikte bu yapılar bozulmuş ve değişime tabii olmuştur. Toplumun huzuru ve devamı için aile kavramının altını çizen Marx, bu gerçekliğin değişime zorlanmasına bir örnek olarak kapitalist sistemde çalışan işçi ve işçi ailelerini örnek vermiştir. Makinenin geniş ölçüde sanayide yayılmasıyla birlikte artık proleterin söz hakkı git gide yok olmuş, emeğinin ücreti azalmıştır. Makinelerin hızlı çalışmasıyla iş yükü artmış çalışma saatleri uzamıştır, artık çalışan işçiler bir grup veya bir topluluk değil kitleler haline gelmiştir. Bugünün farklılaşan üretim anlayışı ve yeni oluşan modern sanayi işçisi üzerine Marx şunu söylemiştir: “Modern sanayi, ataerki ustanın küçük atölyesini kapitalistin koca fabrikasına çevirmiştir. Fabrikaya dolmuş emekçi yığınları askerler gibi örgütlenmişlerdir. Sanayi ordusunun erleri olarak, mükemmel bir subaylar ve çavuşlar hiyerarşisinin komutası altına sokulmuşlardır. Onlar, yalnızca burjuva sınıfının, burjuva devletinin köleleri değillerdir; makine tarafından, denetçi tarafından ve hepsinin üstünde, tek tek burjuva imalatçının kendisi tarafından günden güne, saatten saate köleleştirilirler.”²⁰

¹⁸ Marx, 2001, s.17-18.

¹⁹ Goodin, Pettit, Pogge, 2016, s.545.

²⁰ Marx, Lenin, Engels, 2000, s. 17.

Kadın ve çocukların sanayi ortamında yahut tarımsal bölgelerde kötü şartlarda çalıştırılması hem toplumu hem bireyleri psikolojik ve biyolojik olarak farklı yönlerden etkilemiştir. Oysa geçmiş çağlarda dokuma yapan kişiler evlerinde uygun şartlarda çalışırken, çoğunlukla kadınlar evde dokuma yapar, erkekler ise bunları satışını yapardı ve alınan ücret ile geçimlerini kolaylıkla sağlayabilirlerdi. Modern sanayi ile birlikte bu çalışma şartları değişmiş ve bu değişim de çeşitli problemleri ortaya çıkarmıştır. Öncelikle değişimin biyolojik etkilerinden bahsetmek gerekirse, her şeyden önce çocuk ölümleri artmıştır. Kadınların doğumdan hemen sonra işe başlama zorunlulukları ve proleterin aç kalma korkusu bakımsız ve pis ortamlarda büyümeye çalışan bir çocuk kitlesini ortaya çıkarmıştır. Doğumdan hemen sonra iş başı yapmak zorunda olan anneler yeni doğan çocukları ile ilgilenememiş ve insanı bir değer olan üreme ve soyun devamı olgusu artık sıradan bir eylem haline gelmiştir. Çocukların ve kadınların özellikle iplik eğirme işlerine olan fiziksel yatkınlıkları, yani kas ve kemik dokularının gelişmemiş olması, onları çok farklı ortamlara sürüklemiştir. Üstelik devlet tarafından yeterince koruma sağlanamamıştır. Örneğin, 1844'de gelen fabrika yasası çocukların okuma yazma bilmeyen öğretmenler eşliğinde okula gitme zorunluluğunu içermekteydi. Bu, işçilerin, kadın ve çocukların haklarının korunamadığının bir göstergesidir.

Kadın ve çocukların fabrikalarda çalıştırılmasının fiziksel diğer bir sonucu ise onların sürekli oturmak zorunda olmaları ve oturuş bozukluğundan dolayı leğen kemiği ve bacak yapılarının çarpıklaşarak gelişme göstermesidir. Marx, *Marksizm Kadın Ve Aile* kitabında fabrika işçileri olan kadınların, yerlerinin kapılacağı korkusuyla doğum saatlerine kadar çalıştırıldığından bununla birlikte doğumdan hemen sonra 15 gün dinlenilmesi gerekirken belki 3 veya 4 gün sonra iş başı yapmalarından bahseder hatta fabrikada doğum yapan kadın sayısı hiçte az değildir.²¹ Bununla birlikte o, tarım bölgelerinde yetişen çocukların daha sağlıklı görüldüğünü oysa sanayi merkezi olan şehirlerde yetişen çocukların, daha sağlıksız görüldüğü ve soluk tenli olduklarının altını çizer. Özellikle pamuk fabrikalarında çalışan işçiler, tozlu ve pis bir hava içerisinde olma sebebiyle akciğer hastalıklarına yakalanmış veya çalışamaz hale gelmişlerdir.

Tüm bu problemlerin yanında bu farklılaşma yeni toplumsal oluşumlara sebebiyet vermiştir. Her şeyden önce aile kavramı önemini yitirmiştir artık sadece fabrikatör ve onun maddi, fiziki kölesi olan işçiler vardır. Bu köleleştirme daha öncede bahsedildiği gibi tek boyutlu değildir. Yani amaç sadece işçileri uzun sürelerde çalıştırarak ve iş gücüne fazla yüklenilerek onları sömürmek değildir. Burada diğer belki de en önemli amaç, işçileri zihinsel olarak da fakirleştirmektir. Onlara ne ahlaki ne de bilimsel eğitim verilmiştir. Çocukların, çok küçük yaşta konyak içmeye veya farklı ortamlara sürüklenmesi toplumun geleceği düşünüldüğünde insanı dehşete düşürmektedir, bu durum aslında kapitalistin ekmeğine yağ sürmektedir. Bu konuyu Engels şu şekilde açıklamıştır:

“İspirtolu içkilere düşkünlüğünün yanında cinsel ilişkilere düşkünlük birçok İngiliz işçisinin başlıca kusurudur ama bu da, bu özgürlükten yararlanma aracı olmayan, kendi haline bırakılmış bir sınıfın durumundan zorunlu olarak doğan bir sonuçtur. Burjuvazi onlara bir yağın yorgunluk ve acı yüklerken, yalnız bu iki hazzı bırakmıştır. Bunun sonucu, işçilerin yaşamdan bir şeyler almak için bütün hırslarını bu iki hazda yoğunlaştırmaları ve kendilerini onlara aşırı ve en kuralsız tarzda vermeleridir. Ancak, hayvana yaraşabilecek bir duruma düşürülmüş insanlara başkaldırmaktan ya da hayvanlaşmaktan başka hiçbir şey kalmaz.”²²

Tüm bunların doğrultusunda şu soru sorulabilir; böyle bir toplumsal düzende gerçekten bir aile kavramından bahsedilebilir mi? Bu ne kadar mümkündür?

5. SONUÇ

Döneminde mutlakiyetçi ve cumhuriyetçi hükümetlerin topraklarından kovulan, demokrat burjuvalar tarafından istenmeyen kişi Karl Marx, ne olursa olsun arkadaşları ile birlikte çağdaş proletaryanın kurucusu olarak görülmektedir. Kendisi, yazılarındaki eleştirel tavrı ve bilimsel tutumu ile toplumsal

²¹ Marx, Lenin, Engels, 2000, s.33.

²²Marx, Lenin, Engels, s. 28.

sorunlarla mücadele etmesi bir yana, her şeyden önce bir düşünür olarak karşımıza çıkmaktadır. Devrimci olarak hayattaki en büyük amacı kapitalist toplumun ve onun yarattığı devlet kuruluşlarının yıkılmasıdır. O, döneminde emeğin karşılığının hakkaniyetli bir şekilde alınması gerektiği düşüncesiyle bir adalet arayışına girmiştir. Bu adalet arayışı onu fabrikalara, topluma, ailelere ve en temelde insan kavramının kendisine götürmüştür. Marx, insanı eylem yani emek sahibi bir varlık olarak ele almış, onu doğanın bir parçası olarak görmüştür. Nitekim bu makalede de bahsedildiği gibi insan doğayı kendisine malzeme yaparak üretmekte; üretirken aynı zamanda kendisini ve doğayı tüketmektedir. Marx'ın insanı doğaya bağlı bir varlık olarak görmesi, onun bir yandan materyalist düşünce yapısını da yansıtır.

İnsanın doğal varoluşunu ve kendiliğinden olan eylemini üretim edimi içerisinde göstermesi, onu doğrudan bir ekonomi politikasının eleştirisine götürmüştür. Elbette tarihte görüldüğü gibi hiçbir düşünce, hiçbir eleştiri mutlak doğru olarak kabul görmemiş, değişime uğramış ve eksiklikleri ortaya çıkartılmıştır. Marx'ın felsefesi de kendinden sonrakiler aracılığıyla eleştirilmiş ve geliştirilmiştir fakat bu makalenin amacı onun düşüncesinin eksik yönlerini açıklamak değil, insanın ve daha sonra makinelerin sanayiye girmesiyle birlikte işçilerin geldiği haldir. Onun olacağını öngördüğü durumların kaçının gerçekleşmesi veya gerçekleşmemesi konunun özünde herhangi bir fark yaratmamaktadır çünkü yeni bir yaşam şekli kurma ve anlam ortaya çıkarma yolunda kendisinin büyük bir adım attığı ortadadır. Liberal kapitalizmin eleştirisini yapan Marx'ın, topluma, insana ve kültüre olumlu bir değer yüklediği açıkça görülmektedir. Ona göre topyekûn bir bilinç ile var olan kölelikten kurtulmak mümkündür ve insan aslında her şeyden önce kendi geleceği için bu savaşı vermelidir.

Kapitalizmin ve modern sanayinin günümüzde insanı getirdiği hal söz konusu olduğunda Marx'ın çokta haksız olmadığı gözlemlenebilir. Bugün, işçi sınıfının durumu gittikçe kötüleşmemiş hatta belli bir düzeyde gelişme göstermiştir fakat kapitalizmin çok daha farklı yöne doğru evrimleşmiştir. Makinelerin sanayide kullanılmasının tek sonucu işçilerin daha çok çalıştırılması yahut sömürünün artması değildir, diğer ve asıl sonucu, aşırı üretim ile birlikte doyumsuz bir tüketme ihtiyacının ortaya çıkmasıdır. Çağımızda emeğin karşılığının nasıl alınacağı veya hangi ölçütlere dayandırılarak dağıtılması gerektiği sorularının çok bir öneminin kalmadığını görülmektedir. Aydınlanma eleştirisini yapmış bir düşünür olarak karşımıza çıkan Adorno bu durumu çok iyi açıklamıştır. Günümüz toplumunda kapitalizm artık üretim ilişkilerinden çıkmış, kültür endüstrisi haline gelmiştir. Adorno'ya göre asıl sormamız gereken soru; neden her şeyin müşterisi olduğumuzdur²³

Bu durumda artık bir düşünce köleliğinin olduğu görülmektedir, bu, herhangi bir bilince sahip olmadan aşırı bir isteme durumudur. Hatta bir tüketme kültürüdür. Çağımızda bir işçinin emeğinin karşılığını alma çabasının bir önemi kalmamıştır çünkü kendisi de ürettiğinin kölesi haline gelmiştir. Bu, dar anlamda Marx'ın da vurguladığı gibi yaşamın devamı için üretim tekniklerinin kölesi olmak değildir. Bu, geniş anlamda lüks tüketiminin olmasıdır yani artık Marx'ın burjuva kültürüne eleştirisinin bir anlamı yoktur çünkü toplum olarak adlandırdığımız kitle tamda sözde bu burjuva kültürüne bağımlı hale gelmiştir. Kapitalizm önce özne-kişilik daha sonra aile, otorite ve ideoloji olarak toplumu üstü kapalı olarak sürekli tahakkümü altında tutmaktadır.

KAYNAKÇA

Adorno, T. W., (2011). *Kültür Endüstrisi Kültür Yönetimi*, (Çev.: Nihat Ülner- Mustafa Tüzel- Elçin Gen), İletişim Yayınları, İstanbul.

Günay, Mustafa, (2010). *Felsefe Tarihinde İnsan Sorunu*, Karahan Kitabevi, Adana.

Goodin, R.E., Pettit, P., Pogge, T., (2016). *Çağdaş Siyaset Felsefesi Kılavuzu Disiplinler ve İdeolojiler*, (Çev.: Simten Coşar), Dipnot Yayınları, Ankara.

²³ Adorno, 2011, s.110.

- Kymlicka, W., (2016). *Çağdaş Siyaset Felsefesine Giriş*, (Çev.: Ebru Kılıç), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Marx, K., Engels, F., (2018). *Alman İdeolojisi*, (Çev.: Olcay Geridönmez- Tonguç Ok), Kor Kitap, İstanbul.
- Marx, K., (2011). *1844 El Yazmaları Ekonomi Politik ve Felsefe*, (Çev.: Kenan Somer), Sol Yayınları, Ankara.
- Marx, K., Engels, F., (2011). *Komünist Manifesto ve Komünizmin İlkeleri*, (Çev.: Muzaffer Erdost), Sol Yayınları, Ankara.
- Marx, K., (2015). *Kapital Ekonomik Politğin Eleştirisi (1. Cilt Sermayenin Üretim Süreci)*, (Çev.: Mehmet Selik-Nail Satlıgan), Yordam Kitap, İstanbul.
- Marx, K., (2009). *Felsefe Yazıları*, (Çev.: Ahmet Fethi), Hil Yayınevi, İstanbul.
- Marx, K., (2001). *Ücretli Emek ve Sermaye*, (Çev.: Süleyman Ege), Bilim ve Sosyalizm Yayınları, Ankara.
- Marx, K., Lenin, V., Engels, F., (2000). *Marksizm Kadın ve Aile*, (Çev.: Öner Ünalın), Bilim ve Sosyalizm Yayınları, Ankara.